

Slawistyka. Folklorystyka vol. 14 (2025)

Ана Милинковић

<https://doi.org/10.26881/slav.2025.14.06>

Институт за књижевност и уметност Београд

e-mail: anagarsija93@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-5773-7439

Механизми и функције хумора у шаљивим анегдотама и причама из живота

Abstract

Mechanisms and Functions of Humor in the Humorous Anecdote and Humorous Life Story

The paper analyzes the mechanisms of humor in humorous anecdotes and humorous life stories, collected during field research conducted in the villages of the Rasina District (Ribare, Grevci, Rosica, and Malo Krušince) between 2012 and 2024. The analysis of selected fieldwork examples focuses on the interplay of verbal and situational humor with humor derived from character, offering insight into the narrative strategies and techniques used by storytellers to achieve humorous effects. The study also examines the functions of humor, particularly its role as a means of relaxation, critique, and social correction. Humor is considered as both an aesthetic and communicative category that influences story structure and text reception, fulfilling complex psychosocial functions.

Keywords: humorous anecdote, humorous life story, narrative strategies, mechanisms of humor, social context, contemporary fieldwork

Сажетак

Рад се бави анализом механизма хумора у шаљивим анегдотама и причама из живота, прикупљеним током теренског истраживања у селима Расинског округа (Рибаре, Гревци, Росица и Мало Крушинце), у периоду од 2012. до 2024. године. Анализа конкретних примера из теренске грађе усмерена је на прожимање вербалне и ситуационе комике са комиком карактера, што омогућава увид у наративне стратегије и поступке помоћу којих казивачи постижу хумористични ефекат у својим казивањима. Биће испитане и функције хумора, односно начини на које он делује као средство релаксације, критике и социјалне корекције. Хумор се сагледава као естетска и комуникацијска категорија која утиче на структуру приче и рецепцију усменог текста, остварујући сложене психосоцијалне функције.

Кључне речи: шаљива анегдота, шаљива прича из живота, наративне стратегије, механизми хумора, друштвени контекст, савремено теренско истраживање фолклора

Једнозначно дефинисање и универзалније теоријско одређење хумора, како је то у науци већ много пута истицано, отежавају његова сложена природа и значењска вишеслојност. Тако доживљај смешног може зависити од контекста, културолошких оквира, индивидуалне и колективне перцепције и друштвених норми. Са друге стране, предрасуде о хумору као фриволном и тривијалном феномену доприносе занемаривању његових дубљих социјалних, психолошких, естетских и културолошких функција (Morreall 1983: IX). Хумор, међутим, није само средство забаве, већ и механизам когнитивне и емоционалне обраде стварности, који истовремено може бити инструмент критике, постизања социјалне кохезије, изградње индивидуалног и колективног идентитета, али и културолошког преиспитивања и подривања друштвених конвенција и норми.

Он се неретко означава као крајње субјективна категорија, јер је перспектива онога који се смеје увек особита и од ње умногоме зависи да ли ће и зашто ће нешто бити окарактерисано као смешно. Индивидуална перцепција игра значајну улогу, јер је реакција на комично условљена когнитивним склопом, емоционалном

сензибилношћу и животним искуством појединца. Отуда су и склоности и афинитети према одређеним видовима хумора увек разнолики (Златковић 2017: 7). Поред тога што је означен као неуниверзалан, хумор је препознат и као епистемолошки лимитиран феномен, јер одређена схватања и системи знања утичу на човеков однос према комичном (Perišić 2012: 10). Културолошка условљеност хумора произилази из чињенице да свако друштво развија сопствена одређења смешног која се не морају нужно поклапати са концептом комичног у некој другој заједници. Ова перцепција зависи и од времена и контекста, па оно што под одређеним околностима подстиче на смех, у другим контекстима може бити доживљено као нерелевантно или неприкладно (в. Perišić 2012: 10–16). То је од посебног значаја када је у питању истраживање хумора у оквиру одређене заједнице, јер уколико она испољава специфичан однос према томе шта је смешно и где су постављене границе укуса, пристојности и политичке коректности, шира заједница може показати отклон према приповедачима и окарактерисати њихова казивања негативно.

Реч, ситуација и лик као покретачи комике

У хумористичним усменим причама какве су шаљиве анегдоте и приче из живота¹ комични ефекат ретко има само један извор и не

---

¹ Под шаљивом причом из живота подразумевамо фолклорни жанр који свој садржај заснива на истинитим или барем тако представљеним догађајима и искуствима из живота казивача или њему блиских особа. Садржај ових казивања усредсређен је на појединачни, епизодни догађај из живота – на доживљај који је оставио снажан утисак и издвојио се из свакодневице и који се представља кроз личну и интимну визуру актера. Под хумористичном (шаљивом) причом из живота не подразумевамо засебну прозну врсту, већ указујемо на то да поједине приче из живота могу садржати извесну дозу хумора. У оквиру таквих приповедања могу се издвојити епизоде хумористичне садржине које одишу специфичном тоном и укључују приповедне поступке засноване на шаљивим обртима, вербалној комици и хумористичном портретисању јунака. Прича из живота врло је блиска анегдоти, од које је највише раздваја некохерентније приповедно уобличавање, слабије изведена поента и субјективији и интимнији тон.

постиже се помоћу јединствене приповедне стратегије. Напротив, у већини случајева у корпусу шаљивих казивања које смо забележили на подручју Расинског округа, у селима Рибаре, Гревци, Росица и Мало Крушинце, у периоду од 2012. до 2024. године, хумор настаје као резултат истовременог дејства више облика комике – вербалне, ситуационе и карактерне. Одабир лексике и језичке игре често носе стилски и значењски набој који изазива комику, док специфичне околности у којима се ликови затекну јачају ефекат изненађења и обрта, подстичући слушаоце на смех. Истовремено, карактерне особине јунака – њихова наивност, непромишљеност или нека друга друштвено неприхватљива особина, али и лукавство и довитљивост – делују као покретачи комичних преокрета. У раду је стога пажња посвећена начину на који се комика карактера, вербална и ситуациона комика међусобно прожимају и доприносе остваривању комичног ефекта. Упркос томе, у оквиру појединачне приче често се може издвојити један облик као доминантан, док други видови комике служе као допуна и додатно нијансирају и појачавају хумористични ефекат.

Шаљиве приче из живота и шаљиве анегдоте које смо забележили на поменутом подручју најчешће своју тематику везују за друштвени контекст 50-их и 60-их година 20. века, одражавајући послератно сиромаштво, друштвене и технолошке промене и посредно осветљавајући урбанизацију и индустријализацију, али се тичу и породичних и брачних односа, одрастања, сеоске свакодневице и упечатљивих догађаја из живота локалних личности. Мањи број ових шаљивих прича тематизује предратни период, док ретки примери шаљивих анегдота, смештени у раније епохе, сведоче о „старинском” начину живота и патријархалној култури руралне заједнице пре значајних културно-историјских, геополитичких и технолошких промена.

Ликови ових прича стицајем животних околности допадају у различите ситуације које су извор хумора. Њихови поступци, одлуке и размишљања стога неретко могу бити сагледани као апсурдни, неразборити, али и испрени, луцидни и домишљати. Јунаци шаљивих анегдота забележених на терену јесу обични људи из сеоске средине, локалне личности које су интригантне, маркантне

и упечатљиве и чије су животне прилике и дешавања подстицале заједницу на активно испредање и преношење прича, те их зато можемо одредити и као завичајне анегдоте. Сандра Долби Стал дефинише ову врсту анегдотских казивања (*local character anecdote*) као кратке, често духовите и шаљиве приче о ексцентричним или по одређеним особинама и понашању упечатљивим појединцима унутар једне заједнице (Stahl 1975). Њихови поступци неретко одступају од друштвених норми, али остају препознатљиви унутар културног оквира заједнице и активирају њену потребу за приповедањем и преношењем ових казивања, што анегдоту понекад приближава и трачу (Туе 1989: 183)

Анегдоте се приближавају свакодневици кроз укључивање реалистичних појединости, конкретизацијом ликова и локализацијом радње, па имају изражену референцијалну димензију (Милинковић 2024: 226–228). У своју наративну структуру анегдота инкорпорира елементе стварног живота и рефлектује карактеристике одређене епохе, нудећи живописну слику датог времена (в. Савић [Милинковић] 2017). Ова референцијалност не заснива се толико на фактичкој тачности описаних догађаја, колико на способности анегдоте да одражава дух одређеног времена, доминантне друштвене токове и менталитет одређене средине. Чак и у ситуацијама када се у питање доводи истинитост догађаја који описује, анегдота може осветлити историјски контекст у којем је настала, јер њен садржај често одражава социјалне и културне реалности одређеног времена (Gossman 2003: 159; Златковић 2007: 282).

Сличне поетичке карактеристике у погледу односа према стварности, наративне структуре и функција уочавају се и у причама из живота, фолклорном жанру врло блиском анегдоти. Маја Бошковић-Стули истакла је усмереност оваквих казивања ка фактицитету и њихову укорененост у реалном и животном (Bošković-Stulli 1984: 332–338). Приче из живота своја наративна језгра позајмљују из стварности и уобличавају их на основу искустава и сећања казивача на одређене догађаје из сопственог живота или живота њима блиских особа. Референцијалност прича из живота подразумева да оне у свој садржај укључују реалије и део приповедачеве стварности, али ово не умањује утицај стилских и приповедних особености казивача на

њихово наративно обликовање. Овакве приче неизоставно садрже лични печат приповедача, јер свако од њих у извесном смислу приповедно надограђује реалан догађај који је основица казивања, па стога:

u osnovi većine pričanja o istinitim dogodovštinama, koje se slušaju napeto i sa zanimanjem, koje se rado ponavljaju – krije se i klica vlastitog kombiniranja i izmišljanja, kakvo i slušatelji vole (Bošković-Stulli 1984: 311–312).

Приче из живота које смо прикупили на терену избором начина приповедног уобличавања, одабиром тема и мотива, стилем и избором лексике и активирањем одређених механизма хумора и грађења ликова, указују на везе са традиционалним матрицама (Stahl 1977: 14). Чак и када прича полази од индивидуалног искуства, она често задржава елементе који су препознатљиви ширем аудиторијуму. Ове приче неретко следе обрасце усменог приповедања, са јасном структуром, па се издвајају уводни део, заплет, кулминација, расплет, док приповедач свесно појачава драматизацију приче. Приповедачи често укључују колективне обрасце хумора, моралне поуке и животне мудрости који су карактеристични за усмену традицију. Приче из живота, иако усмерене ка аутентичним описима дешавања из живота, могу укључивати и типизирани ликове, па се и у причама из живота које смо прикупили на терену појављују довитљиве шалљивције, наивни и будалести јунаци, строги и непопустљиви родитељи, превејани преваранти, етнички маркирани протагонисти, што их приближава неким традиционалним фолклорним врстама. Наглашена повезаност ових усмених облика са стварношћу омогућава да се уоче начини на које се реално прелама кроз хумористичну перспективу, што отвара простор за анализу комичних стратегија и њихових функција у приповедању. Хумор постаје средство којим се искуство обликује, интерпретира и преноси, одражавајући и индивидуални став приповедача и колективне вредности заједнице.

Комика ситуације: згоде и незгоде из свакодневног живота

Комика ситуације у шаљивим анегдотама и причама из живота произилази добрим делом из комичних поступака јунака и интригантних или занимљивих згода из њихове свакодневице. Пример чија анализа предстоји представља шаљиву анегдоту која тематизује отмицу (крађу) девојке и храбри обрачун њеног очуха са отмичарима. Радња анегдоте смештена је у период изеђу два рата, а догађај се везује за одређено време и конкретене особе, па се локализација показује као важна реторичка стратегија којом се остварује утисак веродостојности и истиче истинитост казивања. Уводни сегмент анегдоте врло је дигресиван и обилује подацима о ширем контексту приче, што доприноси подробнијој карактеризацији јунака и припремању комике. Већ у уводном делу главни протагонист анегдоте, Вукоје Јаковљевић,² представљан је као виспрен и интелигентан човек, склон надмудривању и непобедив у вербалним дуелима:

[1] Саговорник: Е, сад! Роди се моја мајка и мој ујак. А он [деда] је имао ту пасторку. Баба је имала велико имање. Он је ту подиго кућу. Деда је био страшно промућуран, био једини писмен човек. Он се на робији описменио. Знао је да чита и да пише, а у то време је то била много велика ствар, једини писмен човек. Вукоје Јаковљевић писмен, каже! Али био толико писмен да сад два правника са њим не би изашла на крај! [саговорник лупа прстима о сто] Ја се сећам његових прича. Сећам га се, па исто сам имао седем-осам година, кад је био жив. Али сам ја био у гостима тамо, чувао сам овце с њим. Он ми те приче причао. Много тих прича сам ја и упамтио од њега.

Даљи уплив дигресија додатно расветљава позадину приче и живље портретише јунаке. Хумористичан призвук очигледан је већ у уводном делу анегдоте, најпре кроз употребу хиперболе у опису главог лика („Али био толико писмен да сад два правника са њим не би изашла на

² Имена јунака су измењена због заштите идентитета с обзиром на то да се ради о личностима које су биле део заједнице и које имају живе потомке.

крај!")), а затим и кроз карактеризацију антагониста. Карактерисање противника, међутим, одликује јеткија и малициознија комика:

Али сад! Како... а у то време се отимале девојке. Пошто је он имао пасторку, Христу, она је била Станојевић, а он Јаковљевић. Оде он, тамо има један забран зове се Шиб, у тај Шиб да сече дрва. Поведи краве, волове. Секло се секиром. Секо он тамо, а били неки Манојловићи. То једна раскалашна фамилија. Циганско порекло воде. (...) И, Христа је била врло лепа девојка. Она вероватно имала двадесетак година, осамнаес, деветнаес, дваес. А они имали Жики. Жика био једна цукела, вуко се по путевима, убијали га сви редом. Умро пре двадесетак година, ја га памтим. Памтим ја и баба Христу, односно тетку моју. Манојловићи здумају причу, направе како ће да отму Христу да ожене Жики.

Казивач ликове портретише кроз хумористичну визуру како би припремио најнапетији део приче – обрт, који представља кулминациону тачку и комичко тежиште приповедања (Златковић 2007: 285). Напетост се појачава кроз драматичан опис отмице, мајчине покушаје да девојку одбрани и њене очајне вапаје за помоћ, све до момента обрачуна Вукоја са отмичарима:

Пошто Вукоје отишо да сече дрва у Шиб, а Христа чувала овце, они се скупе као куријаци и скембају Христу за руке и одвуку кући. (...) Миланка то види, раскука се, почне да се бије у главу, трк у Шиб код Вукоја [саговорник имитира глас]: „Вукоје, Бог те убио, Манојловићи одвукоше Крису!” Она је није звала Христа, него Криста – „Крису нам одвукоше, ти сечеш дрва, Бог те убио!” – „Кој гу одвуче?”, овај. – „Па Манојловићи!” А она већ ишла да лупа на врата, а они се закључали. – „Са ћу ја да ги јебем мајку!” Вукоје стари ратник, де њега стра од Манојловићи! Он ће убије пола села. Он се и са четницима био и са парт... нема с ким није. Ал био дебео, крупан старац, па тром. Не може брзо да хода. Он полако. – „Брже, Вукоје, пожуре! Они се запели!” А он, каже, неку секиру носио десет кила, [муцање] циганску. Цигани ковали на наковањ. – „Шта се ти сикираш? Кључ код мене!” Он полако. – „Пожуре, Вукоје, одвукли Крису! Закључали врата!” Бије се она у главу, кука. – „Ћути, Миланке, кључ код мене!” Он полако, полако преко реку, вада једна има ту, преко пут. А, каже, изашо свекар, тај Марко, знаш, сас

неко секирче, а после он прича, каже [саговорник имитира свог деду]: „А он с оно секирче на мене! Ја с ову моју тешку секиру му ударим оно секирче, оно му излете из руке! Каже, а ја га кљуцнем мало заврат сас уши од моју секиру. Он , ка’е, напупи дупе у једне грање!” Каже: „Не смем га ударим много, ћу га убијем на место.” Каже: „Истрча младожења Жика са једно пиштољче, тресе му се рука овако. Те да... на Криту, на Миланку ће да пуца! Ја уватим Миланку, па гурнем овако позади, па раздрљим гуње и кошуљу! Пуцај, каже, у мене, ово су шири груди ’ко ће да пуцаш, пичка ти материна! Њему се тресе рука, каже, не сме да пуца! Ја га кљуцнем с ону секиру лечка заврат, а он, каже, напупи дупе и он, паде поред праг!” Каже: „Стварно запели врата [саговорник лупа шакама]. Ја, каже, с моју секиру гурнем оно прозорче, оно се изби. А ја уватим, оно чакмара кућа, ударим двапут са секиру, онај дувар развалим, па просечем од онај прозор кроз до, до темеља, па направим друга врата де ћу да наиђем!”

Истраживач: Тамо де био прозор?

Саговорник: „Наиђем унутра, де био прозор ја просечем за врата дувар и расечем оне кованице и оно. Уђем унутра. А, каже, Јана седи поред огњиште и држи Криту у крила. А, каже, како седела, каже, носи зављачу и шамију, каже, она се упишала од стра, оно се отегла бара, каже, три метра, упишала се ки крава. Ја, каже, уватим Криту под руку па изведем. Ајде ти, дете, дијемо ми дома!” И каже: „Потепа ги ја и одве Криту код куће.” Каже: „И тако се заврши Манојловицка свадба, па је ми после лепо удамо у Станојевићи, за Саву Станојевића, домаћин човек.” Е, то радио Вукоје! А Вукоје био лопов, мангуп, преварант. (Мушкарац, 1952. годиште, Рибаре, снимљено: 2012)

Комични ефекат у приповедању постиже се најпре кроз одабир лексике која има комични потенцијал. Приповедач обликује комичне садржаје избором језичких средстава којима описује догађаје и јунаке, ослањајући се на стилске фигуре као што су поређење, хипербола, контраст, метафора, иронија и понављање. Тако се отмичари упоређују са курјацима, па „**скембају** Хриту за руке и одвуку кући.” Комични потенцијал имају и псовке, као и опсцена лексика, што доприноси портретисању јунака с обзиром на то да се овакви изрази укључују у њихове исказе дате у управном говору. Структура анегдоте темељи се у великој мери на дијалогској форми, што је

важно стилско обележје ове прозне врсте (в. Вауман 1986: 54–77). Кроз дијалоге и управни говор саговорник подражава гласове својих јунака, њихову интонацију и особености говора. Ово доприноси аутентичном дочаравању комичне ситуације, али узима учешћа и у карактеризацији јунака јер се њихови портрети представљају живље и упечатљивије.

Саговорник представља Вукојев сукоб са отмичарима у две готово идентичне сцене, уз коришћење истоветне лексике. Вукоје се најпре разрачунава са несуђеним пријатељем: „(...) а ја га **кључнем мало заврат сас уши од моју секиру**. Он, ка’е, **напуни дупе** у једне грање!”, а затим и са несуђеним зетом: „Ја га **кључнем с ону секиру лечка заврат**, а он, каже, **напуни дупе** и он, паде поред праг!” Понављање појачава комични ефекат јер се оба противника на сличан начин суочавају са Вукојем и завршавају исто, у чему има јетке ироније и суровог подсмеха. Груби хумор често служи као средство понижења, указујући на то да смех неретко има за циљ да понизи и да му је једна од функција изазивање нелагоде код особе према којој је уперен (Bergson 1993: 100). Његова функција је, дакле, у изазивању стида и срамоте, што се у шаљивој анегдоти огледа и у исмевању несуђене свекрве кроз изразито грубу комику и хиперболу: „А, каже, како седела, каже, носи зављачу и шамију, каже, она се упишала од стра, оно се отегла бара, каже, три метра, упишала се ки крава.”

Метафора оружја као кључа симболички трансформише силу у средство приступа, што јунаку омогућава да допре до забрањеног простора и достигне недоступно, пробије препреке и закорачи у локус туђег. Један од најпознатијих примера овог мотива налазимо у епској песми *Женидба Ђурђа Смедеревца* (Вук, СНП II, 79), у којој Марко Краљевић описује свој буздован као кључ који ће „откључати” седамдесет седам капија и помоћи му да стигне до заточене невесте. Овакво поигравање са представама оружја истовремено носи и хумористични и снажно симболички набој, замењујући дословну агресију суптилном, али ироничном претњом.

У том светлу, протагонист анегдоте који прибегава сличној метафори оружја не само што користи хумор за исмевање или преувеличавање ситуације већ се поистовећује и с епским јунаком. Управо у овом поступку лежи снага фолклорне пародије – шаљива

анегдота преузима елементе народне епике, претварајући јунака у смешну, али функционалну карикатуру хероја. Метафора „калауза” у овом контексту није само реторички украс (Савић [Милинковић] 2017: 110), већ је и сигнал ироничне дистанце према традиционалним моделима, који кроз уплив хумора постају подложни пародирању и постављау се у нови контекст.

На динамику приповедања утиче успоравање приповедног тока кроз дигресије, чиме се појачава напетост и ствара упечатљив обрт. Овај пример пластично показује како се разноврсни видови комике стапају у механизам који на различитим нивоима доприноси подстицању публике на смех. Хумор се постиже на вербалном нивоу кроз лексику и одређена стилско-реторичка средства, сама ситуација одише комиком јер се јунаци налазе у незавидним околностима, а њихови карактери додатно доприносе хумору јер су представљени карикатурално и гротескно.

Као још један пример прожимања трију видова комике и постизања хумористичног ефекта кроз њихово садејство, навешћемо шаљиву причу из живота која осветљава епизоду из саговорничког одрастања и школских дана, тематизујући дечје несташлуке и сукоб са ауторитетом:

[2] Саговорник: И била је једна зграда задружна тамо на игралишту. Кош неки... то било задружно. Овај, ми преко, преко тај кош смо се гађали сас блато и ту један старац чувао овце. Потреви се нешто у то блато и потревимо човека по очи у главу. Са земљу. И он дошо, дошо у школи и тужио нас код учитеља. Тај звани Ћапић био директор школе. Отишо код њега. И он позове, позове: „Ко се гађао? Ко се гађао?” Ви знате да то ђаци једва чека’у да се провали нешто да се туже, знаш! Онда, овај, мене извео напред. Ја прво, па после овај иза мене. Ја као први сам био до учитеља, он увати прут, па преко руке динге-динге-динге! По руке! – „Кажи куј је!” Ја кажем: „Ја сам! И гађали смо се заједно!” Међутим, ја кад завршио он с прут, излазимо вани, на врата и ту овија што су нас тужили чека’у: „Аха! Ал’ бисте бивени! Ал’ бисте бивени!” И ја се окренем позади да видим да л’ је дошо учитељ по нас ил није, па доватим њима што ме тужили, па уватим данге-данге, па и’изударам! Кад, окренем се – учитељ позади мене! Каже: „Је л’ теби мало било што

си био бивен? Врати се овамо!” Па по-но-вооо! Е, то је догађај са мном! (Мушкарац, 1947. годиште, Мало Крушинце, снимљено: 2022)

Прича одише носталгичним призвуком и духовитошћу, док тематизује неприлагођено дечје понашање и бунтовништво. Саговорник приповедно уобличава догађај из детињства у првом лицу јединице, на основу сећања, стављајући акценат на несташлук и визуру из које дете посматра стварност. Себе портретише као дечака склоног побуни и кршењу правила, кочоперног и ратоборног, али и одважног и храброг, спремног да стоички поднесе казну за непримерено понашање. Први преокрет у причи настаје када се старац пожали на дечје гађање блатом због чега их учитељ кажњава. Главни актер, међутим, реагује насилно према проказивачима, покрећући други круг казне.

Хумор је заснован на нескладу и изневеравању очекивања, као и начелу снижавања и телесности. Кључни хумористични ефекат проистиче из изненадних обрта, највише другог, јер казна која је требало да представља завршетак инцидента заправо иницира нову сцену телесног кажњавања. Ситуациона комика почива на епизодама батинања, осветљавајући репресивност ауторитета. Публика се смеје и непромишљеној реакцији јунака који, упркос већ добијеној казни, наставља да делује импулсивно и свадљиво, не слутећи да је учитељ и даље присутан. Приповедач вешто користи темпо казивања и паузе како би појачао ефекат изненађења и обрта („Кад, окренем се – учитељ позади мене!”). Оваква динамика приповедања омогућава слушаоцу да непосредније доживи напетост и доприноси хумористичном ефекту. Вербални хумор понајвише у овим сегментима приче показује свој пуни потенцијал, па ритмично понављање ономотопејских израза („динге-динге-динге”), подражава звукове ударања што даје посебну динамику приповедању, трансформишући физички бол у средство за изазивање смеха.

Хумор произилази и из опадања ауторитета оних актера који би требало да завређују поштовање у патријархалној сеоској заједници. Тако старца гађају блатом, а учитељ, и поред кажњавања, не успева да одржи дисциплину. Комика, дакле, не служи само као средство забаве, већ се кроз смех преиспитују и друштвене улоге.

Ретроспективна перспектива и временска дистанца омогућавају приповедачу да и на властити поступак и његове последице гледа са хумором и дозом самоподсмеха. Управо неспособност да се научи лекција постаје извор комике, али и симпатије. С обзиром на то да су разговору присуствовале супруга и пријатељица саговорника, прича је кроз активирање заједничког смеха, успешно евоцирала носталгију за детињством и прошлошћу, будући солидарност и симпатије код слушалаца који су вероватно имали слична искуства.

Још једна од прича из живота са духовитим изневеравањем очекивања такође се ослања на хумористичну визуру из које се представља дечје искуство. Она осветљава социјалне и културно-историјске околности одрастања у сеоској средини крајем 40-их и почетком 50-их година 20. века, а комични ефекат постиже се садејством трију видова комике, при чему је управо комика ситуације доминантна и делује као основни покретач и носилац хумора:

[3] Саговорник: И мене, покојни Живе учитељ, Живе и Борка, она дебела, она је... имали два сина. (...) А она дебела, а све у црнину. Увек носила за некога црнину. А дебела Борка, као Циганка, јебем ти. А тај Живе, он много добар, а и волео да гу [ракију] пије – „Зец, лисица, јеребица!” [смех] И имао кера, био ловац. И кад било она, ово... звони звоно на.. завршава се час, изађем ја. Ја сам изашо, а у торбу, носиле се торбе, није имало друго. Него у торбу леба, парче сира или проја. И појео ми Џони леба. И Борка, оно из... знаш од школу они станови? И сад стоји она зграда. Ту су за учитељи станови. Код оне бараке горе правили. И она од онај висок басамак, па ту је после и онај Миле, овај, Профа покојни из Гревце, и он становао у онај стан, де Борка и Живе, код школу. И она: „Ракићу?” А ја: „Шта је?” Знаш? [смех] – „Није шта је, него молим!” Ја: „Молим?” – „Следећи час кад се заврши да ми се јавиш, да дођеш!” У, јебем ти! Шта ли је сад? Рекли, неко дете рекло, каже: „Овем Ракићу појео Џони хлеба!” Нема шта да јем! И... – „Да ми се јавиш. Овај Џони ти је појео хлеба.” Ја једва чекам, са ће ми она да пшенично... Реко сигурно ће се... Кад ја једва чекам кад ће прође час, да одзвони, да идем. Јао, мајко, отидо ја, куц-куц на врата. Кад она из тепсију... [смех]

Комшеница: Проја?

Саговорник: Проја исто! Мајке ми... Нема пшенично. [смех]

Истраживач: Нема пшенично. Па, добро. [смех]

Саговорник: Свашта било. (Мушкарац, 1942. годиште, Рибаре, снимљено: 2018)

Хумористички ефекат произлази из изневеравања дечаковог очекивања да ће му учитељева жена, пошто му је пас појео једину ужину, дати нешто боље као надокнаду – парче хлеба умешено од пшеничног брашна. Она, међутим, дечаку даје проју, што изазива разочарање, али у причу уноси благу аутоиронијску ноту. Казивач, међутим, не представља себе као жртву тешких животних околности, већ се са извесном дозом носталгије и симпатије присећа ситуације у којој је био гладан, али и наивно одушевљен пред очекивањем да ће од неког ко долази из вишег друштвеног слоја, засигурно добити комад „правог” хлеба, у то време врло цењеног и слабо доступног великом броју мештана.

Лик учитељеве жене дат је кроз изразито субјективну и хумористичку призму. Борка је „дебела као Циганка”, што у њен портрет уноси дозу хумора, али и увек у црнини, чиме се наслуђује непрежалећи лични губитак. Њена појава код дечака изазива помешане емоције – с једне стране, он је доживљава као карикатуралну фигуру, али она код њега буди и страхопоштовање, о чему сведочи нелагода када га позове после часа. Са велике временске дистанце, саговорник њен лик осветљава са симпатијом, повезујући га с носталгичним осећањима. Боркин портрет долази до пуног изражаја у односу на лик супруга, који је такође представљен на особен начин. Он је учитељ, али и ловац који „воли да гу пије”, па опијен пева чувену ловачку песму, чиме се осликава противречност између истакнутог друштвеног положаја који као учитељ у сеоској заједници има и његовог карактера, а благи, нијансирани хумор се показује као средство суптилне друштвене критике.

Иако заснована на личном доживљају, анализирана прича из живота отвара прозор у социјални и културно-историјски контекст послератног живота. Сиromaштво је свеprisутно, па и један изгубљени оброк представља значајан губитак. Прича не осветљава само децу перцепцију школе тога времена и однос према ауторитетима, већ даје и једну ширу слику заједнице у којој сви, без обзира на улогу и положај, деле сличну егзистенцијалну стварност. Хумор у оваквим

приповедањима функционише као механизам когнитивне и емоционалне обраде проживљеног искуства, омогућавајући казивачу да се с временске и психолошке дистанце суочи са тешким животним околностима и трансформише сећања на неповољне и nelaгодне ситуације у причу која догађаје представља кроз хумористичну призму.

Комика карактера – особине вредне подсмеха и оне које подстичу на смех

Специфичне особине ликова, карактерне слабости и контрадикторности које изазивају смех због непримерености, претераности, неке неусклађености или контраста са околином и очекивањима представљају важан извор комике у хумористичним анегдотама и причама из живота. То су карактеристике попут глупости и склоности будалаштинама, тврдичлука и похлепе, лењости, порочности и других особина које изазивају неадекватно и друштвено непожељно поступање, па хумор задобија функцију друштвене критике и преиспитивања одређених образаца понашања. Извор хумора могу бити и одговор или однос других јунака према неприхватљивим поступцима или особинама одређених ликова, при чему комику карактера често прожимају ситуациона и вербална комика.

Конкретан пример са терена који ће бити анализиран показује како се елементи комике карактера, ситуационе комике и грубог хумора који из њих проистиче могу преплитати. Комика почива на критици одређених карактерних особина и неприхватљивог понашања какво су одавање алкохолу и беспосличарење. Иако духовита, прича суптилно критикује ексцес јер јунаков карактер није у сагласју са друштвено пожељним понашањем и представља лош пример. Ћира је домаћин који у шаљивој анегдоти поприма карикатуралне црте, а уживање у алкохолу и дангуба доживљавају се као крајње негативне склоности које директно утичу на благостање и углед породице. Анегдота отпочиње краћим уводом којим се саговорник надовезује на претходно казивање о човеку који је био склон марифетлацима,

шалама и ширењу трачева, а који је саговорнику испричао анегдоту о локалном пијанцу Ћоси и његовом обрачуњу са породицом:

[4] Саговорник: А за Ћиру причао... А после отишо тамо, он само водио шпурње и политике. Био неки Ћира, имао оволике бркове [саговорник показује рукама], ко Вук Караџић. А много волео да пије. И сад код његове куће има река, па се иде преко брвна. Има брвно, знаш.

Истраживач: Мхм.

Саговорник: А отишо Миломирче да чека Ћиру, да играју карте, да се коцкају, да пију ракију, питај Бога. А Ћира отишо по село да пије ракију. И сад, био снег, оно пролиће снег, река заледила негде, ухватио се онај скреж, оно, знаш. А Ћира ишо, ишо, ишо, и од оно брвно кад да пређе, а њему кућа одма с ове стране у Гревце, он се оклизне онако пијан и падне у онај вир доле са све гуњче и чашире, оно. И почео да се дере, знаш. А баба му се зове Драгиња. А Драгиња истрчи из кућу, увати га за брк, ишчупа га из вир и води га за брк. А оно њему на леђа све онај снег како пао вир. Оно није се још заледило, онај скреж, мокар онај снег. Она га увати за брк и води га у собу. И сад сви скачу да га бију. Знаш, цела кућа. И син и снаја и баба Драгиња. А они сад, нико нема неко дрво, него га бију рукама по леђа бапе, бапе, бапе, бапе. А он гледа, сад га срамота од Миломирчета, ће га онај зајебава. А он: „Мани поштовање, мани ишчукување! Шта ме ишчукујете? Па ту Миломир, наш човек.” Они бију, а он сад, да га не бију, него: „Ма маните више поштовање. Какво поштов... Мани ишчукување! Шта ме ишчукујете? Па то Миломир наш. Мани поштовање.” Они бију, а он виче: „Мани поштовање!” Они га бију што пао у реку [смех]. Јао, кад је он то причао. Каже: „Пичка му матерна, они га убише, он виче: – ’Мани поштовање, то Миломир, наш човек!’” А каже, ова га води за брк, ки Вука Караџића.

Истраживач: Добро [смех].

Саговорник: Ето то су ти, то су ти приче... Ми нисмо сад имали, рецимо, овако телевизор, радио, него то кад се нешто деси некоме, то се препричава годинама после. Још се накалеми, измисли се. То боље се убијеш, него да направиш нешто. И то остало – „Ко Ћира и Драгиња!” (Мушкарац, 1952. годиште, Рибаре, снимљено: 2013)

Ћирин склоност ка опијању и избегавање радних обавеза посматрају се као девијантно понашање у односу на особине и држање који се

очекују од старешине породичне задруге. Његов ексцес породица стога тумачи као нарушавање угледа и извор колективне срамоте. Он је и у причи мета отворене поруге и критике, а његов портрет представља се карикатурално. Употреба претеривања и хиперболе у функцији је наглашавања комичне представе његовог изгледа и карактера. Отуда и поређења његових бркова који наликују на оне Вука Караџића. Комичне ситуације у које запада јунак заснивају се на грубом хумору – пијани Тири најпре пада у вир пун бљузгавице, не би ли га затим из јаруге извукла жена, и то чупајући га за бркове. Следи сцена у којој се читава породична заједница разрачунава са јунаком, а комични обрт заснива се на изневеравању очекивања публике. Тири узалудни и комични покушаји да сведоку своје срамоте скрене пажњу и неповолне околности представи позитивним и афирмативним представљају изненађење за слушаоце, показујући јунакову довитљиву страну и лукавост. Тирина „молба” сагледава се, међутим, у ироничном кључу с обзиром на његово недостојанствено стање – он је мокар, понижен, вучен за бркове и истучен, па његова настојања да ситуацију представи у повољном светлу представљају извор хумора и ироније. Вербални хумор игра важну улогу у појачавању комике. Понављана фраза „Мани поштовање! Мани ишчукување!” постаје духовит рефрен који посебно доприноси комичности ситуације. Звуци ударања уз ономатопејско „бапе, бапе, бапе” живописно дочаравају сцену обрачуна. Трајност анегдотских наратива у великој мери условљена је њиховом хумористичком функцијом, али и способношћу да кроз смех артикулишу друштвену критику и делују као средство колективне корекције. Смех и разонода представљају трајну социјалну потребу заједнице, услед чега усмене форме засноване на хумору задржавају своју релевантност и виталност, истовремено забављајући и указујући на одступања од пожељних норми понашања (Савић [Милинковић] 2017: 109).

Анегдоте, чак и када делују као безазлене и забавне приче, могу имати дидактички потенцијал (в. Татаренко 2020: 131–132). Кроз хумор и исмевање одређених понашања, физичких особина или карактерних мана, оне индиректно указују на друштвене норме и вредности. Смех који се рађа из „погрешног” понашања делује као механизам друштвене контроле – оно што је смешно уједно је и оно што

заједница доживљава као непожељно и на шта „упире прстом”. На тај начин публика се не само забавља већ јој се и пластично представља шта је прихватљиво, а шта одудара од колективних очекивања. Кроз карактере који су лењи, неспретни или претерано наивни, усмена анегдота, а понекад и прича из живота, креирају препознатљиве типове. Смех тако постаје облик социјалне санкције, а шаљива прича – традицијско средство друштвене корекције, које ојачава колективне вредности, погледе и ставове кроз забаву и подсмех.

Неке особине, међутим, постичу на смех и онда када нису извор подсмеха и повод за критику. То је неретко случај са виспреним и довитљивим јунацима, који из неповољних ситуација излазе као победници захваљујући домишљатости или сплету срећних околности, као што је то случај у причи из живота чија анализа следи:

[5] Саговорник: Он [отац] је причао једном... Сад, колико је то тачно, не знам. Кад су га уватили и одвели на, на суђење, знаш. На суђење... и сад ништа нико није могао да докаже да је он био неки зликовац, да је он убијао, да он било шта... И шта ће сад? На Краљево, каже, била је борба. И пошаљу га у први редови. И каже: „Гину до мене, али, каже, мене неће да потреви! Ја, каже, дигнем и руке и ноге из ров, овај поред мене погине, каже, мене ништа! Метак ме уопште не потреви!” И, он имао неки сат немачки. Ко то зна одакле добио и шта. И тај што му био командир, он видео то, тај сат и свиђао му се. И овај, да му тај сат: „Ево ти сат!” Кад му дао тај сат, одма га он повуко да, да буде итедант, знаш. Да снабдева за кујну, знаш.

Истраживач: Па, да. Значи био сналажљив? [смех]

Саговорник: Био је страшно сналажљив! Али њега су Бугари... Де је сад ваша кућа...

Истраживач: Мхм.

Саговорник: Он је ишо однекуд сас коња и чезе. Једна жена видела Бугари, знаш, да иду. А он није видео. И она показала му овако, знаш, да бега!

Истраживач: Мхм.

Саговорник: И показала му очима да Бугари. Он кад видео Бугари, оно окрене и остави коња и чезе у ваше дворште и побегне горе према ови...

Истраживач: Према Зубовац?

Саговорник: Па, према Зубовац. Де су ови, како се зову... Више Пигићи, па горе на раскрсницу, не знам како се зову... И, ту су, ту су били Бугари. И сабрали Зубовчани, људи, знаш. И он наиђе ту. И он кад видео Бугари шта, он кренуо да бега. И Бугарин клекне и гађа. И каже, само метак задими с ове стране... А он је бегао уметнички, знаш. Да га не може...

Истраживач: На цик-цак? [смех]

Саговорник: Да! Да га не може погоди. И успео да побегне, знаш. Сви су били људи одушевљени кад су то могли да виде, знаш. Ел ипак ти ту треба срце да ти бегаш испред пушку! Значи, решио си живот! Нема ту шта! Или–или. Али ето, њега то тако тело и никад није му се ништа десило. Никад, а био у рату и свуда. Никад није огребан! Да га метак огребо ел нешто! Каже, ицепан шињел, метак прошо, ицепан шињел. – „Откуд сад ово ицепано?” Оно... а њега нигде није закачио! Кад је била борба у Шиљеговац, у школу, он је и одатле изнео минобацач. И, изнео минобацач и побего! Значи, није га тело! Није га тело да, да настрада и зато је и живео дуго. (Мушкарац, 1952. годиште, Мало Крушинце, снимљено: 2020)

У причи која тематизује сналажење у ратним околностима, хумористични ефекат проистиче из специфичне перспективе сагледавања догађаја, па се акценат ставља на способност протагонисте да успешно превазиђе опасности и из сваке ситуације изађе неповређен. Лик јунака конструише се кроз хумористичну призму, а његова сналажљивост, прибраност у кризним моментима и необична способност преживљавања добијају наративну вредност која производи комичне обрте. Управо такав приказ јунака, као лика који из изразито неповољних околности излази неоштећен, ствара основу за комични ефекат, заснован на изневеравању очекивања, драматичности и на задовољству које слушаоци проналазе у разрешењу напетости. Комичност не проистиче искључиво из самих ситуација у којима се протагониста затиче, већ преваходно из начина на који он реагује и делује под одређеним околностима. Његова хиперболисана и наглашена „недодирљивост” („Гину до мене, али, каже, мене неће да потреви! Ја, каже, дигнем и руке и ноге из ров, овај поред мене погине, каже, мене ништа! Метак ме уопште

не потреби!“), као и способност да из сваке, па и најризичније, ситуације изађе не само неповређен, већ и у повољнијем положају (унапређење након поклоњеног сата), граде слику јунака као вештог и сналажљивог појединца. Овако конципиран лик приближава се типу протагонисте из народних новела, који се ослања на досетљивост, лукавство и срећне околности и из неповољних ситуација увек излази као победник.

Хумор проистиче и из комичних ситуација које се представљају у ланчано повезаним епизодама – јунак под кишом метака излази из рова, али остаје непогођен, даје сат да би избегао отворене ратне сукобе, „уметнички“ бежи пред Бугарином, вешто избегавајући пушчана зрна, користи окршај да би дошао до плена (узима минобацач). Уланчавање епизода у којима јунак увек на истоветан начин долази до добитка или остаје неповређен појачава утисак о ненадмашној срећи и спретности јунака. Коментари приповедача појачавају хумористични утисак, уносећи елемент личног дивљења према протагонисти, чиме се успоставља комични контраст између реалне опасности и готово митске непобедивости која се јунаку приписује. У овом контексту, хумор није усмерен на исмевање, већ је афирмативне природе – заснива се на величању сналажљивости, досетљивости и способности преживљавања у екстремним околностима, чиме се протагониста представља као „јунак свакодневице“ који увек проналази пут до тријумфа.

Вербална комика – игра речи и досетка као исходиште хумора

Као што је показано у претходним примерима, значајан удео комике у усменим анегдотама и причама из живота остварује се на лингвостилистичком нивоу. Хумористични потенцијал долази до изражаја кроз упечатљиве дијалоге, досетљиве реплике и домишљате поенте, као и кроз игру речима, специфичан лексички избор и употребу различитих стилских и реторичких средстава. Вербална комика представља једну од константних одлика у до

сада анализираним примерима. У наредном делу биће размотрене анегдоте које чине круг прича о упечатљивом и маркантном лику локалног шaljивције, а у којима је хумористични ефекат превасходно заснован управо на вербалом аспекту – на досеткама, игри значења и дословном тумачењу исказа.

[6] Жена му каже: „Иди, иди, Моле, нарани оне црне овце! Блеје!” А он... Имале две црне, а биле пе-шес беле. Он одвоји оне црне и нарани, а ове друге блеје! – „Па шта блеје?” – „Па беле, оне беле, каже, блеје!” – „Како беле?” – „Па ти си, жено, рекла црне! Ја сам црне наранио!” Одвојио и наранио у други тор! А, каже, беле остале гладне! [смех] А волео те шале да изводи! Добар био! Добар човек! (Мушкарац, 1984. годиште, Гревци, снимљено: 2024)

Поигравање са смислом и дословна интерпретација активирају једар и живахан хумор. Жена Молету налаже да нахрани овце, користећи атрибут „црне” у пренесеном смислу. Шaljивција Моле, међутим, тумачи изјаву дословно и женин захтев претвара у виспрену игру значења. Анегдота своју хумористичност заснива на полисемији, јер двосмисленост оствара простор за извођење шале. Хумористични ефекат се постиже кроз намерну погрешку – једна страна очекује подразумевано разумевање значења, док друга плански реагује у складу са дословним смислом и једностраним тумачењем налога. Овакво поимање значења и смисла подстичу приповедну напетост – механизам хумора почива на сударању очекиваног са непредвидивом и алогичном интерпретацијом. Потез јунака изазива смех јер је истовремено духовит и апсурдан, па механичко спровођење захтева потврђује хипотезу по којој хумор произилази из несклада и јавља се као реакција на судар очекиваног и стварног (Morreall 1983: 16–18; Perišić 2012: 94–97, 101–104). Публика очекује да јунак поступи у складу са животном логиком, али Моле изневерава очекивања и јунакиње приче и слушалаца. Он шалу заснива на дословности и не уважава комуникацијски контекст, па функционише управо као „механички” устројен лик, намерно поштујући форму науштрб смисла (Bergson 1993: 35).

Причу одликује жив и једар дијалог, дат кроз управни говор јунака, чиме се појачава непосредност контакта између актера и уноси динамичност у чин приповедања. Поштапалице попут „каже”, понављања, као и укључивање коментара казивача („Добар био! Добар човек!”), очекивани су наративни елементи усменог приповедања. Афирмативни коментар приповедача из завршног сегмента анегдоте преусмерава комик у ваљано осмишљене шаљиве ситуације у носталгично, топло сећање на добродушног, али виспреног и домишљатог човека, склоног шалама, на основу чега је остао упамћен и међу млађим генерацијама и постао носилац радње у читавом низу шаљивих анегдота које смо имали прилику да забележимо на испитаном терену.

Још једна анегдота везана је за истог протагонисту и своју хумористичност дугује довитљивим играма речима, изокретању смисла и изневеревању очекивања. Механизам који у највећој мери покреће комик такође лежи у вербалном слоју, па се значење исказа (питања) узима дословно, док се хумор темељи на неразумевању. Моле леже у своја воловска кола на путу до пијаце, успава се и буди када га краве саме доведу до жељеног места, па на питање непознате жене одакле је, одговара у хумористичном тону – „од оплен до чеврм”, мислећи на делове запреге³.

[7] И кад дође до пијац, краве знају саме да стану. И он легне у кола позади на ти ствари што терао. Крушке, јабуке, шта терао, не знам ни ја. И он леко да спава, успавао се. И дошо у Крушевац. Оно ујутру. Стиго, већ увелико дан. Знаш? И краве стале пред пијац. И нека жена, госпођа, пришла да га пробуди: – „Чича, ајде, буди се! Шта спаваш? Пошто ти ове крушке?” И он: „Чекај, каже, само што сад не могу да, да видим пошта, која цена, дај да се распитам!” – „А одакле си? Одакле си, каже, одакле си дошо?” Па, каже: „Од оплен до чеврм!” Предњи део се зове чеврм, а задњи оплен! А он се испружио преко целу дужину! – „Одакле си?” Па каже: „Видиш, од оплен до чеврм!” [смех] (Мушкарац, 1984. годиште, Гревци, снимљено: 2024)

³ Употреба речи *оплен* (елемент на предњем делу запрежних кола) и *чеврм* (задњи део кола) подразумева да аудиторијум познаје дијалекатски маркирану лексиком, а од истраживача захтева извесну етнолингвистичку компетентност.

Хумор се заснива на језичкој и комуникацијској инконгруенцији, јер произилази из неочекиваног и нелогичног преокрета. Док жена питањем учтиво жели да покаже интересовање за свог саговорника и обавести се о његовом пореклу, јунак анегдоте даје одговор из сасвим другачијег семантичког оквира. Публика јунака, међутим, доживљава као духовитог човека који вешто користи логику сопственог света шале. Његов одговор је духовит и креативан – он на изванредан начин „изврће” питање, чиме се поиграва са језиком и производи комичан ефекат, слично карневалском смеху, који преиспитује хијерархијске норме и обрасце комуникације (Бахтин 1978: 13).

С обзиром на то да вербална комика често почива на двосмисленостима, дословном тумачењу језичких израза и неочекиваним логичким обртима, нарочито у дијалогским сегментима, управо такви механизми долазе до изражаја у анегдоти која следи. У њој досетка функционише као кључни покретач комичног ефекта, заснованог на језичкој домишљатости и искривљеном логичком закључивању, што кулминира у сценски ефектном и хумористички снажном разрешењу.

[8] А кад позајмио паре исто. Каже, то је једини тај што га прешо из Росицу. Позајми му неки човек, тражи му паре на зајам. Да му Моле позајми! И каже: „А кад враћаш?” Моле га пита. Каже овај: „Кад изађу два месеца, враћам ти!” Добро! И ништа, договорено! Прошо месец дана, прошли два. Прошли три! Онај се не јавља. И Моле – код њега! Каже: „Добро, бре, реко си...” Он мало теже причао, замуцкувао кад прича: „Д-д-добро, р-р-реко си к-кад прођу д-д-два месеца да вратиш паре, к-кад изађу два месеца да вратиш паре!” – „Па јесам!” Каже: „П-па, па, прошло, каже, три!” – „Не! Ја сам ти лепо реко – кад изађу два месеца! Колко излази? Један месец излази!” Уууууу! [саговорник лупа шакама] Молету није више до паре! Ал он није дозволио да га нико пређе у животу! Да га... изради за нешто! Он је био тај кога ће он да пређе! Моле смишљао, смишљао! И чекао неку кишу, па да се изведри. А тем човеку пред капију баруштија нека. Велика бара била. И он га зове по име увече. Оно месец пун! Сија. – „Домаћине, домаћине!” Он изашо. Каже: „Д-д-дошо сам за, за дуговање!” Па каже: „Ја сам ти реко, кад видиш два месеца, да, да ћу ти вратим!” – „Е, ел видиш онај горе?” – „Видим!” – „П-погле овај други

у бару!” У бару се осликао месец! – „Ево ги оба! Враћај паре!” И онај вратио! [смех] (Мушкарац, 1984. годиште, Гревци, снимљено: 2024)

Обрт је заснован на игри речима и смислом. Синтагма „два месеца” има двосмислено значење – једно које указује на временски период и друго, везано за визуелну појаву небеског тела. Анегдота се ослања на погрешно тумачење ове двосмислености, што доводи до необичног и урнебесног обрта. Контраст између спорости јунаковог говора и брзине размишљања доприноси хумористичном ефекту. Неочекивани потез изазива смех јер је истовремено духовит и апсурдан, а комици посебно доприноси ритам јунаковог говора – деда Моле је муцавац, чији спорији темпо изговарања и дрхтава понављања слогова појачавају комични ефекат исказа.

Комика може бити везана и за физичку појавност, па је често утемељена на визуелној и телесној експресији. Груби хумор се ослања на претерано наглашене телесне функције, изразе лица, неугледан изглед или несразмере у телу и кретању, чиме се креира слика која је у исто време и смешна и деградирајућа. Управо у тој несразмери између очекиваног и стварног настаје хумористични ефекат, па се и овакви примери могу тумачити у складу са становиштима теорије инконгруентности. Телесна комика често укључује скатолошке мотиве, мотиве мокрења, падова, удараца, анималног понашања, али и физичких мана и дефеката, што укључује снижавање и деградирање јунака, некада их чак и потпуно дехуманизујући. Овакав хумор производи смех и активније укључује комику ситуације, јер се јунаци налазе у незавидним позицијама и делују под различитим околностима. Запис једне кратке шаљиве анегдоте о деда Молету представља пример где хумор произилази и из физичке појавности и карактеристичног понашања ликова, при чему комика сличности значајно доприноси хумористичном ефекту (Проп 2017: 74–79). Анегдота поседује и типичну структуру фолклорне кратке форме: уводно представљање ликова и њихових карактеристика, наговештај заплета (путовање у Крушевац), а затим и врхунац у реплици која „разрешава” ситуацију кроз духовито објашњење:

[9] Био Моле и неки Гаћко. Исто из Росице. И сад, Моле кривљао на леву, а, а тај Гаћко на десну ногу. И каже, иду, каже, иду заједно за Крушевац. Један по другога. А не знам куј ги срео исто из Росицу, па каже: „Шта радите, бре, вас двојица?“ Каже... а пре се садило ручно, један спушта кукуруз, а други с ово потрпује. – „Па, ја, каже, спуштам, а Гаћко потрпује!“ Јел један кривља на једну, други кривља на другу ногу! [смех] И тако, имали... има то... (Мушкарац, 1984. годиште, Гревци, снимљено: 2024)

Извор хумора јесте несвакидашњи начин ходања двају јунака, што ствара слику невољног, али савршено координисаног кретања. Управо та физичка асиметрија прераста у комични визуелни ефекат, који кулминира у духовитом објашњењу и досетки: „Ја спуштам, а Гаћко потрпује!“ Кретање тела и њихова деформисана синхронизованост појачавају комични ефекат који се у првом плану постиже упечатљивом и духовитим исказом, као Молетовим одговором на питање пролазника.

Неспретност јунака није представљена малициозно – напротив, она је извор хумора који афирмише, упркос телесним ограничењима. Наведена анегдота осветљава људску домишљатост и снагу духа у телесној слабости. Хумористичан одговор даје јунак чија је физичка појавност обележена недостатком и дефектом. Управо зато ведрина овог хумора почива и на могућности и способности лика у изразито неповољној ситуацији да се насмеје самом себи и из тешке животне позиције подстакне на смех. Сигмунд Фројд сматра да смех активира принцип задовољства тако што ослобађа емоционалну енергију која би иначе била потиснута. Смех који изазива досетка представља психолошко растерећење, па је она „и stanju da oslobodi uživanje čak i iz takvih izvora koji podležu potiskivanju“ (Frojd 1981: 138).

Друга анегдота има још концизнију структуру и састоји од свега неколико исказа:

[10] Саговорник: Било је, било је свашта. – „Зашто ти, Моле, крива та нога?“ Он тако рођен! – „Кад носим, каже, бакрач да ми не закачиње!“ Ил кофу! И да му не закачиње! Оно истина! [смех] Била му крива баш много! (Мушкарац, 1941. годиште, Росица, снимљено: 2024)

Прича о деда Молету и његовој кривој ноzi, иако краћа и структурно једноставнија од претходне, задржава основне одлике анегдоте. Она осликава конкретну ситуацију и има истакнуту поенту, засновану на хумористичном обрту у виду виспреног јунаковог одговора. Карактеризација лика гради се кроз његов однос према сопственој физичкој мањкавости, коју претвара у разлог за смех. Комика не произилази из подсмеха других, већ из јунакове досетке у вези са сопственим инвалидитетом. У том смислу, анегдота функционише као механизам социјалног самопотврђивања и преокрета друштвене позиције – оно што би у другом контексту било доживљено као стигма, овде постаје извор духовитости. Јунак свој физички недостатак представља као предност која му олакшава обављање посла, чиме се друштвено и лично самопотврђује. На тај начин, он преузима контролу над ситуацијом у којој га запиткују и ругају му се због инвалидитета – уместо да буде предмет подсмеха, Моле преокреће перспективу из које се физички недостатак сагледава и тако неутралише ругање, а инвалидитет приказује као извор снаге и личне аутентичности.

***

Анализа примера показује да хумор у савременим усменим шаљивим приповедањима функционише као сложен комуникацијски и естетски механизам који обједињује више равни – од стилског и структурног обликовања текста до друштвеног и интеракцијског деловања. Комички ефекат у шаљивим анегдотама и причама из живота произилази из интеракције вербалне, ситуационе и карактерне комике, док су приповедачев стил, избор језичких средстава и стратегије наративног уобличавања од посебног значаја за постизање хумористичног тона и ефеката. Иако су различити облици хумора међусобно испреплетани, у свакој причи може се уочити доминантна форма комике која носи наративно тежиште, док остали аспекти доприносе његовој слојевитости и ефекту.

Хумор није сведен само на функцију забаве, већ испуњава и важне социјалне, психолошке и когнитивне улоге – делује као средство релаксације и емоционалног пражњења, друштвене критике и корекције и учвршћује друштвену повезаност кроз заједнички смех. Истовремено, хумористична визура из које се уобличава приповедање утиче на перцепцију приче и афирмише колективне вредности и норме.

Анегдоте и приче из живота забележене на подручју Расинског округа кроз призму хумора актуализују друштвене проблеме и социјалне изазове. Оваква комика омогућава дистанцу, растерећење и релативизацију искустава и догађаја, али и очување симболичке контроле над стварношћу, чиме се хумор показује као важан механизам у превазилажењу одређених животних околности. Хумористичне усмене приче делују као носиоци културне меморије заједнице, у којима се чувају детаљи из свакодневног живота, појединачни доживљаји и специфичности локалне стварности. Приче представљају простор у коме се преиспитују друштвене норме, преносе вредности и у којем се обликује идентитет локалне заједнице. Комика у овим причама представља и механизам очувања и реafirмације колективног искуства и погледа на свет, па се духовитост показује као важан аспект наративног обликовања и значења прича, као и доживљаја стварности.

Извори

Вук СНП II: Карацић, Вук Ст. (1988). *Народне српске нјесме II (1848)*. Сабрана дела Вука Карацића. Књига 5. Прир. Радмила Пешић. Београд: Просвета. https://digitalna.nb.rs/view/URN:NB:RS:SD_508A18B9145506AACE-0C18E9F3E55C6A (приступљено: 19.06. 2025).

Литература

- Bahtin, M. (1978). *Stvaralaštvo Fransoa Rablea i narodna kultura srednjega veka i renesanse*. Beograd: Nolit.
- Bauman, R. (1986). *Story, Performance and Event. Contextual Studies of Oral Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bergson, A. (1993). *Smeh: esej o značenju komičnog*. Beograd: Lapis.
- Bošković-Stulli, M. (1984). *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*. Zgareb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Frojd, S. (1981). *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Gossman, L. (2003). Anecdote and History. *History and Theory*, 42(2), 143–168.
- Милинковић, А. (2024). Сусрет с 'натприродним' као тема фолклорне анегдоте. *Књижевна историја*, 56(183), 225–238 [Milinković, A. Susret s 'natprirodnim' kao tema folklorne anegdote. *Književna istorija*].
- Morreall, J. (1983). *Taking Laughter Seriously*. New York, Albany: State University of New York Press.
- Perišić, I. (2012). *Uvod u teorije smeha*. Beograd: Službeni glasnik.
- Проп, В. (2017). *Проблеми комике и смеха*. Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића [Prop, V. *Problemi komike i smeha*. Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića].
- Савић [Милинковић], А. (2017). Фолклорна анегдота као извор за реконструкцију слике једног времена. *Фолклористика*, 2(2), 99–130 [Savić [Milinković], A. Folklorna anegdota kao izvor za rekonstrukciju slike jednog vremena. *Folkloristika*].
- Stahl, S. (1975). The Local Character Anecdote. *Genre*, 8, 283–302.
- Stahl, S. (1977). The Personal Narrative as Folklore. *Journal of the Folklore Institute*, 14(1/2), 9–30.
- Татаренко, Л.И. (2020). Анекдот: дефиниција, језикове особености и функционално значење. *Studia Linguistica*, 17, 128–137 [Tatarenko, L.I. Anekdot: definicija, jazykovye osobennosti i funkcional'noe naznačenie. *Studia Linguistica*].
- Tye, D. (1989). Local Character Anecdotes: A Nova Scotia Case Study. *Western Folklore*, 48(3), 181–199.
- Златковић, Б. (2007). Усмена народна анегдота. *Књижевност и језик*, 54(3/4), 281–289 [Zlatković, B. Usmena narodna anegdota. *Književnost i jezik*].

Златковић, И. (2017). *Ка поетици смеха. Хумор у српској усменој прози*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност [Zlatković, I. *Ka poetici smeha. Humor u srpskoj usmenoj prozi*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost].